

SVET JE POSTAL DRUGAČEN: VPLIV COVIDA-19 NA ETNIČNE MANJŠINE IN OBMEJNI PROSTOR V SLOVENIJI IN SOSEDNIH DRŽAVAH

Uredili: Katalin Munda Hirnök in Sonja Novak Lukanović

**SVET JE POSTAL DRUGAČEN:
VPLIV COVIDA-19
NA ETNIČNE MANJŠINE IN
OBMEJNI PROSTOR V SLOVENIJI
IN SOSEDNIH DRŽAVAH**

Uredili:
Katalin Munda Hirnök in Sonja Novak Lukanović

Ljubljana 2021

Svet je postal drugačen: vpliv covida-19 na etnične manjšine in obmejni prostor v Sloveniji in sosednjih državah

Uredili:

Katalin Munda Hirnök in Sonja Novak Lukanović

Recenzenta:

dr. Nives Zudič Antonič

dr. Vladimir Wakounig

Jezikovni pregled:

Jasmina Vajda Vrhunec

Prevod povzetkov:

Nina Barlič

Grafika na naslovnici:

Eva Petrič, We All Breath the Same Air, Vsi dihamo isti zrak

Oblikovanje in prelom:

Mateja Vrbinc

Tisk:

Demat d. o. o.

Naklada:

300 izvodov

Izdajatelj:

Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana

Zanj:

Sonja Novak Lukanović

Ljubljana 2021

© 2021 Inštitut za narodnostna vprašanja

Objavljeni prispevki izražajo stališča avtorjev.

Cena: 20,00 €

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

323.15(=163.6)"2020/2021"(082)

323.15(497.4)"2020/2021"(082)

SVET je postal drugačen : vpliv covida-19 na etnične manjšine in obmejni prostor v Sloveniji in sosednjih državah / uredili Katalin Munda Hirnök in Sonja Novak Lukanović ; [prevod povzetkov Nina Barlič]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2021

ISBN 978-961-6159-76-0

COBISS.SI-ID 100068355

Kazalo

Uvodne besede	7
Mitja Žagar Legitimno krizno upravljanje v demokratičnih družbah in vključevanje različnih manjšin in njihovih pripadnikov	9
Marija Jurić Pahor Meja kot metoda: vpliv pandemije covid-19 na mejno območje med Italijo in Slovenijo ter na slovensko narodno skupnost v Italiji	27
Robert Devetak Delovanje muzejev slovenske skupnosti v videmski pokrajini v času pandemije covid-19	63
Lara Sorgo, Sonja Novak Lukanović Vpliv epidemije covid-19 v drugem in tretjem valu na italijansko narodno skupnost v Sloveniji	87
Danijel Grafenauer, Boris Jesih Covid-19 in njegove posledice za delovanje slovenske narodne skupnosti v Avstriji	115
Katalin Munda Hirnök Delovanje slovenskih organizacij in institucij v Porabju v času pandemije covid-19	147
Attila Kovács Madžarska narodna skupnost in epidemija bolezni covid-19 v letu 2020 in 2021	173
Barbara Riman Delovanje slovenskih kulturnih društev na Hrvaškem v času covid-19	213

Romana Bešter, Janez Pirc

Romski učenci in izobraževanje na daljavo v času epidemije
covid-19 241

Sabina Zorčič

Učenje na daljavo dopolnilnega pouka maternega jezika
in kulture otrok drugih narodnosti v šolskem letu 2020/21 283

Damir Josipovič

Regionalno-geografski in demografski učinki pandemije covid-19
v Sloveniji s posebnim poudarkom na obmejnem območju
ob slovensko-hrvaški meji 309

Barbara Riman

Delovanje slovenskih kulturnih društev na Hrvaškem v času covid-19¹

Izvleček

V prispevku je prikazana situacija v šestnajstih slovenskih društvih na Hrvaškem neposredno pred in v času pandemije covid-19. Iz raziskave, ki je potekala od marca 2020 do avgusta 2021, je razvidno, da so slovenska društva doživela transformacijo. Od klasičnih kulturnih društev s starejšimi člani so se po prvem koronskem valu hitro prilagodila virtualnemu svetu in ukrepom. Prispevek omenja različna mnenja o ukrepih in različne načine prilagajanja slovenskih društev. Lahko se sklepa, da so društva obdržala svoje cilje in nadaljevala aktivnosti, povezane z ohranjanjem slovenskega jezika in kulture. Po skoraj dveh letih soočanja z boleznijo covid-19 je razvidno, da so se lažje prilagodila društva, ki imajo zaposlene in svoje prostore. Nove razmere in pogosta nemoč starejših članov, da delujejo v virtualnem svetu, so pri vodstvih slovenskih društev sprožili razmišljanja o prihodnosti in pomenu vključevanja mlajše generacije v aktivno članstvo slovenskih društev na Hrvaškem.

Ključne besede: slovenska društva na Hrvaškem, slovenska skupnost na Hrvaškem, covid-19, slovensko-hrvaška meja.

1 Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Razsežnosti slovenstva med lokalnim in globalnim v začetku tretjega tisočletja* (P5-0409).

Activities of Slovene Cultural Societies in Croatia during the Covid-19 Pandemic

Abstract

The article explores the activities of 16 Slovene societies in Croatia at the onset and during the Covid-19 pandemic. The study, which took place from March 2020 to August 2021, reveals that Slovene societies underwent considerable changes. Already in the first pandemic wave, once traditional cultural societies with elderly membership rapidly adapted to the new digital reality. The article presents the respondents' views about measures and ways in which Slovene societies adapted to the new situation. One can conclude that the societies continued to pursue their goals and carried on with activities related to the preservation of the Slovene language and culture. Nearly two years from the start of the pandemic, it is evident that those societies which had their own staff and premises adapted more easily. The new situation and the elderly members' lack of skills to cope with the digital world made the leaders of Slovene societies reflect on the future and the importance of attracting younger generations into active membership in Slovene societies in Croatia.

Key words: Slovene societies in Croatia, Slovene community in Croatia, Covid-19, Slovene-Croatian border.

1 Uvod

Slovenci na Hrvaškem obstajajo že stoletja in so na tem ozemlju kontinuirano prisotni. Kot so ugotovili nekateri raziskovalci, se Slovenci na Hrvaškem »ne pojavijo šele z nastankom Republike Slovenije« (Kržišnik - Bukič 2006, 21). Slovenci in Slovenke, ki so živeli v hrvaških krajih, so pravzaprav živeli v skupnih državah, v katerih sta bili današnji Hrvaška in Slovenija: Avstro-Ogrska, Kraljevina SHS/Kraljevina Jugoslavija, Federativna ljudska republika Jugoslavija (FLRJ) oziroma Socialistična federativna republika Jugoslavija (SFRJ). Prav zato v družbi niso posebej izstopali in niso bili predmet političnega, splošno družbenega in tudi sistematičnega raziskovalnega interesa. Do spremembe je prišlo leta 1990, ko se je dotedanjim slovenskim skupnostim v sosednjih državah Slovenije pridružila tudi slovenska skupnost na Hrvaškem. Konstitutivni status prebivalstva, na Hrvaškem narodnostno opredeljenega kot slovenskega, je v nekdanji SFRJ vplival na način njihovega družbenega in kulturnega življenja ter ohranjanje identitete, pa tudi na (samo)organizacijo ter posledično na trenutne oblike (samo)organizacije (Zupančič 2008, 527) in nasploh na slovensko institucionalno razvejanost na Hrvaškem.

Na Hrvaškem danes poleg slovenskih kulturnih društev, ki so jedro slovenskega (samo)organiziranja, delujejo tudi druge organizacije. Pomembna veriga in sestavni del slovenskih teles na Hrvaškem, ki imajo politični značaj, so sveti in predstavniki slovenske narodne manjšine. Ti so povezani s politično participacijo pripadnikov slovenske skupnosti na Hrvaškem. Sveti in predstavniki slovenske narodne manjšine delujejo na treh ravneh, v občini, mestu in županiji (zemljevid 1). Možnost za vzpostavitev oziroma volitve svetov ali predstavnikov slovenske narodne manjšine zagotavlja številčna navzočnost pripadnikov manjšine na določenem upravnem območju. Sveti in predstavniki imajo lahko samo svetovalno funkcijo (Riman & Zver 2020, 79).

Zemljevid 1: Prisotnost Slovencev na Hrvaškem

Vir: ZSKDH – Zveza slovenskih kulturnih društev na Hrvaškem, 2021; risal: Miha Brvar.

Ne glede na dejstvo, da je slovensko (samo)organiziranje večplastno, pa je ključna dejavnost slovenskih društev. Ta imajo v vsakdanjem življenju osrednjo vlogo v prizadevanju, da se pripadniki slovenske narodne manjšine izrečejo za manjšinski status in narodnostno opredelijo.² Aktivni člani slovenskih društev so pogosto pobudniki različnih novih predlogov in dogodkov, društva pa predstavljajo stalnico na področju ohranjanja jezika in kulture

2 Čprav na Hrvaškem obstajajo sveti in predstavniki slovenske manjšine na Hrvaškem, je bila pri popisu prebivalstva v letu 2021 vidna predvsem vloga slovenskih društev. Osnovna naloga predstavnikov in svetov slovenske manjšine na Hrvaškem naj bi bila prav povezovanje slovenske manjšine z lokalno skupnostjo, v kateri živijo, kot tudi opozarjanje pripadnikov slovenske manjšine na aktualne zadeve v Hrvaški, ki naj bi tudi vplivale na življenja njihove skupnosti. Žal pa so bili, ko gre za popis prebivalstva, popolnoma neaktivni pri popularizaciji popisa. Edini korak je naredila parlamentarka SDP-ja, ki je hkrati tudi predstavnica slovenske manjšine mesta Varaždin, ki je na to opozorila na dveh tiskovnih konferencah (STA 2021; HINA 2021a; HINA 2021b). Druge aktivnosti pa so organizirala predvsem društva oziroma Zveza slovenskih društev na Hrvaškem.

v okviru najrazličnejših dejavnosti na območju, na katerem delujejo, a tudi širše. Življenje in aktivnosti pripadnikov slovenske skupnosti na Hrvaškem bi si danes zelo težko predstavljali brez slovenskih društev, zato je cilj tega prispevka povezan z njihovim delovanjem. Slovenska društva na Hrvaškem so del civilne družbe v državi in kot takšna delujejo podobno kot vse druge neprofitne civilnodružbene organizacije ter so v času covid-19 z njimi delila skupno usodo.

Covid-19 je izjemno močno zaznamoval življenje na vseh ravneh in tako tudi zelo vplival na delovanje kulturnih in ljubiteljskih društev, ki so zaradi različnih ukrepov morala večkrat zapreti svoja vrata in zaustaviti tradicionalne aktivnosti članstva. V času pandemije je vidno, da so kulturna društva željno čakala, kdaj bo možno izvesti vsaj del načrtovanega programa. Pogosto so se prilagajala in se še pogosteje soočala z nenehnim spreminjanjem ukrepov. V delovanju pa so postala iznajdljiva in izjemno ustvarjalna. To so potrdile tudi raziskave, opravljene na področju kulturnega delovanja v letih 2020 in 2021. Čeprav je bila kultura v času bolezni covid-19 izjemno ogrožena, se je pokazalo, da se je kulturni sektor relativno hitro odzval na krizo (Krolo, Tonković, Vidović & Žuvela 2020, 7–8).

Okoliščine, ki so neposredno vplivale na kulturni sektor in onemogočale ali oteževale delo, so se razširile v številne druge sektorje, s katerimi so povezane kulturne in umetniške organizacije. Raziskave potrjujejo, da sta hiter odziv in sposobnost iskanja odgovorov na negativne posledice krize sledila zato, ker njihovo delo stalno poteka v nestabilnih delovnih pogojih, kar je povzročilo njihovo hitro prepoznavanje, prilagajanje in odzivanje na spremembe ali nepričakovane ovire – tako so se soočile s krizo in preživele, okrevale in napredovale (Krolo, Tonković, Vidović & Žuvela 2020, 62–63). Kulturne organizacije in tudi ljubiteljska kulturna društva so namreč že vrsto let navajena delovati na podlagi projektov (začasna zaposlitev), zato so na določen način že predhodno pripravljena na krizno delovanje in iznajdljiva, kot se je pričakovalo v času covid-19 (Primorac 2021, 220).

Cilj prispevka je prikazati življenje pripadnikov slovenske skupnosti na Hrvaškem v času trajanja bolezni covid-19 v letih 2020 in 2021, in sicer s posebnim poudarkom na delovanju njihovih kulturnih društev. V prispevku so analizirani delovanje slovenskih društev in njihove aktivnosti za ohranjanje slovenskega jezika in kulture na Hrvaškem v času bolezni covid-19. Skušalo se bo odgovoriti na vprašanja, koliko so se aktivnosti slovenskih društev v času bolezni covid-19 spremenile in na kakšen način so se društva soočala z ukrepi, ki so jih določali štabi civilne zaščite in Republike Hrvaške (RH) ter Republike Slovenije (RS). Ukrepi, ki so se nanašali na omejitve čezmejnih migracij in potovanj, uvajanje karantenskih in osamitvenih ukrepov, so izjemno hitro zaustavili ne le mednarodne migracije, temveč tudi gibanje prebivalstva v okviru iste države (Gregurović et al. 2020, 1), kar je vplivalo tudi na

pripadnike slovenske skupnosti na Hrvaškem. V njihova življenja so močno posegli ukrepi, ki sta jih (in jih še vedno) odredjali RS in RH; kot državljani ene ali druge države (ali celo obeh) so se pogosto znašli v drugačnem položaju, kot če bi imeli samo eno domovino. Ukrepi in odločbe, povezane z boleznijo covid-19, izvajani in sprejemani v obeh državah, so močno vplivali na vezi pripadnikov slovenske skupnosti na Hrvaškem z RS.

Raziskava tu omenjane problematike je potekala v okviru programske skupine: »Razsežnosti slovenstva med lokalnim in globalnim na začetku tretjega tisočletja«. Raziskovanje se je začelo še v letu 2020, ko so bile spremljane aktivnosti, povezane z delovanjem slovenskih društev, a tudi z boleznijo covid-19, in se nadaljevalo vse do druge polovice 2021. Podatki o aktivnostih slovenskih društev so pridobljeni tudi iz glasil slovenske manjšine na Hrvaškem,³ prav tako so bili pregledani in analizirani spletne strani društev in tudi družbena omrežja.

V avgustu 2021 so bili izvedeni intervjuji s predstavniki in aktivisti slovenskih društev. Vprašanja so se nanašala na bolezen covid-19. Po enoletnem obdobju so predstavniki in tudi aktivisti društev že imeli določene izkušnje in slovenska društva so morala nadaljevati s svojim delovanjem, če so želela preživeti. Intervjuji so bili izvedeni prek spleta in po elektronski pošti. Ti metodi so v dosedanjih raziskavah uporabljali slovenski in tuji raziskovalci (Ramšak 2004; Meho 2006; Kožar Rosulnik, Milharčič Hladnik & Ličen 2016; Riman 2020). Podoben način tu predstavljene raziskovalne metodologije so imeli tudi slovenski raziskovalci, ki so se ukvarjali s to tematiko (Sorgo & Lukanovič 2020; Munda Hirnök 2020, idr.).

2 Slovenska (samo)organizacija na Hrvaškem: nekdanj in danes

V preteklosti je (samo)organizacija slovenske skupnosti na Hrvaškem temeljila predvsem na delovanju slovenskih društev. V sodobnem času se ta situacija spreminja glede na ustanavljanje in delovanje slovenskih institucij/društev, odvisno od pravic, zagotovljenih s hrvaškimi zakoni, in podpore RS.

Prva slovenska društva so na Hrvaškem zabeležena od leta 1886 dalje in so imela predvsem namen podpore (Riman 2019a). Situacija se spreminja od začetka 20. stoletja, ko so slovenska društva poleg svojega podpornega

3 Pregledana so bila naslednja glasila slovenskih društev: Planika (Slovensko kulturno društvo Triglav, Split), Sopotja (Slovensko-kulturno društvo KPD Bazovica, Reka, Svet slovenske manjšine Primorsko-goranske županije in Svet slovenske manjšine Mesta Reka), Novi odmev (Slovensko kulturno društvo Slovenski dom Zagreb, Svet slovenske manjšine Mesta Zagreb) in Mavrica (Slovensko kulturno društvo Istra, Pulj).

značaja pridobila tudi izjemno močno kulturno vizijo. Nekako se od začetka 20. stoletja začenja tudi »zlata doba slovenskega organiziranja«, kot je označeno obdobje med obema vojnama (Kržišnik - Bukić 2006, 41). V tem času je zabeleženih celo več kot štirinajst slovenskih društev, ki so delovala samo v Zagrebu, je pa delovanje drugih slovenskih društev bilo zabeleženo tudi na obmejnem območju in v oddaljenih krajih današnje Hrvaške (Slavonski Brod, Osijek).

V času druge svetovne vojne se število društev zmanjšuje in jih je relativno malo ostalo vse do začetka 21. stoletja. V času nekdanje SFRJ sta kontinuirano na Hrvaškem delovali dve slovenski društvi: Kulturno-prosvetno društvo Slovenski dom Zagreb (Jerčanin & Todorovski 1999) in Slovenski dom KPD Bazovica (Riman & Riman 2012), ki sta še vedno aktivni. Nekaj časa sta delovala tudi Slovensko kulturno društvo Triglav v Karlovcu (1951–1976) in Slovensko društvo Stane Sever v Osijeku (1971–1976) (Riman 2019, 56). V tem času so slovenska društva svoje delovanje začela utemeljevati predvsem na ljubiteljski kulturi. Čeprav število pripadnikov slovenske skupnosti na Hrvaškem upada, (tabela 1), se število slovenskih društev povečuje.

Tabela 1: Število prebivalcev Hrvaške, ki so se ob popisih prebivalstva opredelili za slovensko narodno pripadnost

Leto popisa	Število	% od celotnega prebivalstva Hrvaške
1991	23.802	0,5
2001	13.173	0,1
2011	10.517	0,25

Vir: Kržišnik - Bukić 2006; DZS HR 2011

Največji padec števila prebivalcev je viden med letoma 1991 in 2001. Zmanjševanje se povezuje s spremembo političnega sistema leta 1991, osamosvojitvijo RH in RS, začetkom vojne na Hrvaškem in tudi dejstvom, da je veliko posameznikov v teh turbulentnih časih odšlo v Slovenijo in tam tudi ostali.

Zadnji dve desetletji se je situacija na Hrvaškem začela spreminjati. Prvič, zaradi različnih dogodkov v devetdesetih letih 20. stoletja se je pojavila potreba po medsebojnem povezovanju in nastala je Zveza Slovencev na Hrvaškem, ustanovljena leta 1992. Prvi sedež je bil v Slovenskem domu KPD Bazovica na Reki, prvi predsednik pa je bil Vinko Žibert, tudi predsednik reškega društva. Poleg tega sta krovno organizacijo sestavljali še slovenski društvi iz

Zagreba in Karlovca, Kulturno-prosvetno društvo Slovenski dom in SKD Triglav. Kmalu se je Zvezi pridružilo tudi Slovensko kulturno društvo Triglav iz Splita, ustanovljeno maja 1992. Štiri leta pozneje se je Zveza preimenovala v Zvezo slovenskih kulturnih društev na Hrvaškem (ZSKDH) in sedež takrat preselila v Zagreb, predsednik pa je postal Darko Šonc, hkrati tudi predsednik Kulturno-prosvetnega društva Slovenski dom Zagreb. Maja 2018 se je sedež Zveze z novim vodstvom znova preselil na Reko (Riman 2019b, 65).

Danes so člani ZSKDH (Riman 2019b; Sopotja 2021, 20):

- Kulturno-prosvetno društvo Slovenski dom Zagreb (Zagreb, od leta 1929);
- Slovenski dom KPD Bazovica (Reka, od leta 1947);
- Slovensko kulturno društvo Triglav (Split, od leta 1992);
- Slovensko kulturno društvo Lipa (Dubrovnik, od leta 2001);
- Slovensko kulturno društvo Istra (Pulj, od leta 2001);
- Slovensko kulturno društvo Lipa (Zadar, od leta 2004);
- Slovensko kulturno društvo Snežnik (Lovran, od leta 2005);
- Kulturno društvo Slovenski dom Karlovec (Karlovec, od leta 2006);
- Društvo Slovencev Labin (Labin, od leta 2006);
- Slovensko kulturno društvo Stanko Vraz (Osijek, od leta 2006);
- Slovensko kulturno društvo Lipa (Buzet, od leta 2007);
- Slovensko kulturno društvo Oljka (Poreč, od leta 2007);
- Slovensko kulturno društvo Gorski kotar (Tršće, od leta 2007);
- Slovensko kulturno društvo Nagelj (Varaždin, od leta 2008);
- Slovensko kulturno društvo Ajda (Umag, od leta 2011);
- Slovensko kulturno društvo Prešeren (Lokve, od leta 2020).⁴

Na Hrvaškem delujeta še društvo Udruga Kekec v Puntu (otok Krk) (Registar 2021a) in Kmetijsko izobraževalna skupina v Gorskem kotarju (Registar 2021b).

Slovenska društva delujejo predvsem v večjih mestih in krajih, kjer številčna prisotnost Slovencev omogoča združevanje v slovenskih kulturnih društvih, ki poleg običajnih tradicionalnih društvenih aktivnosti (zbor, folklorne in dramske skupine) ponujajo tudi možnost učenja slovenskega jezika.

V času pred boleznijo covid-19 so slovenska društva na Hrvaškem imela več aktivnosti, povezanih s kulturnim amaterizmom in različnimi dejavnostmi za ohranjanje slovenske identitete. To je zapisano tudi v statutih vseh slovenskih društev, kar jih tudi označuje kot slovenska. Tako je na primer cilj najstarejšega slovenskega društva na Hrvaškem, ki je v Zagrebu, naslednji:

⁴ Leta 1997 je nastalo *Kulturno društvo Slovencev Dr. France Prešeren* v Šibeniku, ki je svoja vrata zaprlo decembra 2018.

Očuvanje i njegovanje identitete Slovenaca u Zagrebu; očuvanje i njegovanje slovenske samosvijesti i slovenskog jezika; očuvanje i njegovanje slovenskog kulturnog naslijeđa; očuvanje i razvoj već tradicionalno dobrih i prijateljskih odnosa i suživota sa većinskim hrvatskim narodom. (Registar 2021c)

Dejavnost slovenskih društev temelji na druženju članov slovenske skupnosti na Hrvaškem, izvajanju različnih družabnih dogodkov, prek katerih se ohranja slovenska identiteta in neguje slovenski jezik. Društva so dobro vključena tudi v sodelovanje na lokalni ravni v okolju, kjer delujejo. Vodstva društev se osredotočajo predvsem na kulturno delovanje, izogibajo pa se političnemu in vključevanju na hrvaško politično prizorišče. To je že kar dolgoletna značilnost slovenske skupnosti na Hrvaškem. Pripadniki slovenske skupnosti na Hrvaškem doslej niso imeli ne potrebe ne volje organizirati se denimo v politično stranko. Nekdanji veleposlanik RS v RH Vojko Volk poudarja, da je v primerjavi z manjšinami, ki so se odločile za bolj politično ali celo strankarsko delovanje, slovenska manjšina že na začetku izbrala pot nedeljene enotnosti in povezanosti ter aktivnega delovanja na področju kulture, slovenskega jezika in izobraževanja. To je bila odlična odločitev, ki našo manjšino na Hrvaškem odlikuje še danes (Vodovnik 2014).

Člani slovenskih društev so pogosto tudi pripadniki večinskega prebivalstva, pa tudi drugih manjšinskih skupnosti. V svojem delovanju izvajajo predvsem tradicionalne dejavnosti, kot so zborovsko petje, dramske in literarne aktivnosti, folklor in ročna dela (klekljanje) (Riman 2014, 441), ter tudi na ta način ohranjajo slovenski jezik in slovensko kulturo na Hrvaškem. Žal pa pogosto te aktivnosti v delovanje društev ne pritegnejo mladih, tako da društva temeljijo predvsem na delovanju starejšega članstva. Trudijo se sicer pritegniti tudi otroke in mlade, kot bo vidno iz nekaterih aktivnosti, omenjenih v nadaljevanju. Mladi in otroci v večjem številu v slovenska društva prihajajo predvsem zaradi učenja slovenskega jezika v obliki »dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture«.

Slovenska društva na Hrvaškem večinoma nimajo svojih prostorov, izjema so društva, ki so dejansko lastniki, to sta Slovenski dom KPD Bazovica na Reki in Slovensko kulturo društvo Istra v Pulju. Nekatera društva delujejo v najemniških prostorih, nekatera pa sploh nimajo nobenih prostorov. Prostorska stiska in neustrezna, zastarela oprema prostorov kljub izraženim interesom članstva pogosto omejujeta možnosti za delovanje v zelenem obsegu in vsebinah.

Delovanje slovenskih društev je organizirano po sekcijah in te se razlikujejo od društva do društva. Najbolj zastopane so pevski zbor, folklorna sekcija, dramska/literarna sekcija in likovna/kreativna sekcija. Pomemben del

dejavnosti so tudi knjižnice, delujoče v društvih, ki jim to omogoča prostor (ZSKDH 2021).

Drugi izziv, s katerim se slovenska društva srečujejo, je zaposlitev oseb, ki bi skrbele za delovanje društva oziroma administrativno delo. Slovenska društva se financirajo predvsem s prijavi na projekte slovenskih in hrvaških institucij, namenjenih skrbi za manjšine (v RS je to predvsem Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, v RH pa Svet za narodne manjšine RH (hr. *Savjet za nacionalne manjine RH*)), in na razpise lokalnih in regionalnih skupnosti, na območju katerih delujejo. Prav zato bi društva potrebovala redno zaposlene poslovne sekretarje ali tajnike. Na ta način bi društva lahko širila svoje delovanje in posledično tudi uspela zbrati večje število pripadnikov slovenske skupnosti na Hrvaškem. Žal ima danes samo manjše število društev zaposleno osebo, ki pomaga vodstvu organizirati delovanje društva.⁵

3 Delovanje slovenskih društev na Hrvaškem v času covid-19

Osnovni cilj kulturnih društev je povezovanje in druženje članov ter na ta način ohranjanje slovenske identitete. Prav zato so ukrepi za zajezitev bolezni covid-19 zelo intenzivno vplivali na normalno življenje in delovanje slovenskih društev na Hrvaškem. Iz pregleda biltenov slovenske manjšine pred covidom-19 sta razvidna razvejana dejavnost in relativno veliko število dogodkov. To so bile razstave, gostovanja, predavanja, nastopi pevskih zborov in nasploh pestro društveno življenje. Aktivnosti in dogodke so obiskovali predvsem člani starejše življenjske dobe. Pri pregledu gradiva pa so zlasti bilteni, ki so izšli v prvi polovici leta 2020, pokazali vse spremembe. Po eni strani so pisali o bogatih aktivnostih v decembru in mesecu kulture (februarju), po drugi pa poročali o zaprtih društvih in okrnjeni dejavnosti.

Delovanje slovenskih kulturnih društev na Hrvaškem v letih 2020 in 2021 je možno gledati v okviru koronskih valov in obdobja med temi valovi. Trenutno, v času nastajanja tega prispevka, se nahajamo v četrtem valu in pričakuje se, da bo njegov vrhunec v sredini oktobra 2021. Razvidno je, da so društva na Hrvaškem delovala v času vseh valov podobno oziroma da so se člani in vodstva društva na podoben način prilagajali razmeram in pogojem, predpisanim s strani štabov civilne zaščite. Ukrepi so oblikovali dogodke in vplivali na družbeno življenje članov slovenskih društev tako, da se na

5 Vsa slovenska društva na Hrvaškem nimajo tajnic, kar močno vpliva na njihovo delovanje. Društva, ki imajo zaposlene tajnice, so: SKD Istra, Pula; Slovenski dom KPD Bazovica, Reka; Slovenski dom Karlovec, Karlovec; SKD Triglav, Split; SKD Ajda, Umag.

družabni ravni ti niso mogli niti vključevati v kulturno življenje v Sloveniji niti gostiti kulturnikov iz Slovenije, kar je sicer nujno za slovenska društva v sosednjih državah RS. Predvsem je bil problem prehajanje meje, pa tudi nenehno spreminjanje ukrepov s strani RS. Pogosto ukrepi in pogoji za prestop meje niso bili popolnoma jasni (Riman 2020, 122).

Iz analize delovanja slovenskih društev na Hrvaškem je razvidno, da so bila društva zaprta do maja 2020, sledila sta sprostitvev ukrepov in zatem ponovno zapiranje septembra/oktobra leta 2020. Do vnovičnega odpiranja društev je prišlo nekako s povečanjem števila cepljenega prebivalstva, in sicer maja 2021, ko se je pri organizaciji dogodkov upoštevalo prostor dogajanja in nadzorovalo število posameznikov.

Kot problem nasploh, pa je bilo delovanje samega članstva v smislu njihove starosti. Raziskave so namreč pokazale, da so ukrepi, ki so jih sprejemale države v času covid-19, močno vplivali na starejše prebivalstvo. Zahteve, da ne gredo zdoma, so jim spremenile vsakdanje življenje in kljub različnim sodobnim načinom komuniciranja (računalniki, aplikacije na mobilnih telefonih) so se mnogi čutili izolirano in osamljeno. Posebej velja to za starejše prebivalstvo in načine ohranjanja stikov z družinskimi člani, sorodniki, prijatelji. Posamezniki, osamljeni in družabno izolirani so se znašli v situaciji, da so to še posebej močno občutili (Gregurovič et al. 2020, 8). Poleg tega so raziskave, narejene že v prvem valu, pokazale, da sta potek in izid bolezni covid-19 v veliki meri odvisna od starosti pacienta. Odrasli, starejši od 65 let, predstavljajo 80 % hospitalizacij in imajo 23-krat večje tveganje smrti kot mlajši od 65 let (Mueller, McNamara & Sinclair 2020, 5595). Prav zato je bil tudi odziv slovenskih društev zelo hiter in posebej pazljivi so bili glede starejših članov slovenske skupnosti.

V prvem koronskem valu in z ukrepi, ki so se pojavili, so se spremenile skoraj vsakdanje navade članov glede obiskovanja slovenskih društev. Člani, navajeni redno prihajati v društva in se vključevati v aktivnosti (vaje pevskih zborov itn.), tega več niso mogli storiti, ker se je od začetka marca 2020 vse zaprlo in se je življenje skoraj popolnoma ustavilo.

O tem so poročala tudi slovenska glasila na Hrvaškem, ki so izšla marca 2020. Tako je v zagrebškem Novem odmevu bilo zapisano:

Hrvaška vlada je epidemijo zaradi covid-19 razglasila 11. marca, slovenska vlada je to storila dan pozneje, 12. marca. Sledili so ukrep za ukrepom: zapiranje šol, ustavitev prometa, zaprtje meje, omejitve gibanja, odpoved javnih dogodkov. In tako naprej, vse do obveznih mask, prvih novic o okužbah, obolelih in mrtvih. Zamrlo je tudi življenje v Slovenskem domu. Načrti so padli v vodo. Druženj, ki so temelj našega delovanja, je bilo konec. (Novi odmev 2020a, 3)

Tudi v reških Sopotjih je v prvi številki v letu 2020 urednica napisala:

Čas priprave te številke Sopotij in naša življenja nasploh je močno zaznamoval in še korenito spreminja koronavirus. V teh kriznih in negotovih razmerah so med drugim zaprta tudi vrata društev. Zaustavljena je njihova dejavnost, odpovedane so vse prireditve in srečanja. Do kdaj, ne ve nihče. (Sopotja 2020a, 3)

Na člane so se obračali tudi predsedniki društev. Predsednik Slovenskega kulturnega društva Slovenski dom Zagreb je napisal izjemno čustveno poročilo članom:

Koronavirus nam je v nekaj dneh spremenil življenje. /.../ In kaj storiti, če sta druženje in stiki temeljna doktrina našega delovanja? Zavestno se moramo odločiti za zmanjšanje stikov na zgolj najnujnejše, da zmanjšamo možnost okužbe, tako sebe kot drugih. Z namenom, da zaščitimo naše člane, prijatelje in goste pred boleznijo, začasno zapiramo Slovenski dom, dokler ne bomo prepričani, da ni več nevarnosti okužbe. Na žalost bodo dejavnosti, ki terjajo osebni stik začasno zastale. V naših 90 letih obstoja smo doživeli še nevarnejše grožnje in smo jih uspešno premagali. Tako bo tudi tokrat. Bodimo v mislih skupaj, in ko vse mine, se spet vidimo v našem Slovenskem domu – našem drugem domu. (Novi odmev 2002b, 5)

Iz intervjujev je tudi razvidno, da se je življenje, kot so to poročala tudi glasila, v slovenskih društvih ustavilo na začetku marca 2020. Zaradi skrbi in glede na to, da so pripadniki slovenske manjšine predvsem starejše življenjske dobe, je bila skrb zaradi okužbe izjemno velika. Na vprašanje, kako je slovensko društvo (člani in vodstvo) reagiralo na covid-19, pa je eden od vodij društev odgovoril: »Bili so vsi presenečeni v prvem trenutku, ker se nikoli nekaj takega ni zgodilo. Predvsem so tako člani kot tudi vodstvo bili zelo prestrašeni, ker so večinoma starejši.« (Intervjuvanec 6) Tudi drugi intervjuvanci so odgovarjali podobno in so v svojih odgovorih poudarili zapiranje, prenehanje delovanja slovenskih društev, kot so ga poznali, in presenečenje nad takim dogajanjem.

Ob lanskoletnem marčevskem izbruhu Covida-19 smo se zavestno odločili na zmanjšanje števila stikov na zgolj najnujnejše. S tem smo zagotovili manjšo možnost okužbe, tako sebe kot drugih. Na žalost so neke naše dejavnosti in aktivnosti, ki zahtevajo osebni kontakt, začasno utihnile. (Intervjuvanec 5)

Večja društva, ki imajo zaposlene tajnice ali pa imajo večje število članov, na katere se lahko zanesejo, so prvi val preživela nekoliko lažje. V medsebojnih pogovorih, podporah ter telefonskih klicih in organizirani možganski nevihti (angl. *brainstorm*) je bilo lažje pripraviti strategije za nadaljnje delovanje in različne načrte v primeru, če prvotnih načrtov ne bo mogoče uresničiti. V manjših društvih pa te podpore zaradi manjšega števila aktivnih članov ni bilo. Vsekakor so si bili v medsebojno podporo predsedniki društev, stalno v medsebojnih dogovorih in iskanju ustreznih načinov, kako prebroditi trenutne težave. Eden od predstavnikov društev je v intervjuju poudaril:

Glede na ukrepe smo v začetku prenehali z delom naših skupin in tudi nismo bili v možnosti organizirati dogodke. To nas je veliko prizadelo, posebej starejše člane, kateri so vajeni rednih vaj in posebej skupnega druženja. Sicer je tako bilo najbolje, da smo vsi varni in da ne pride do okužbe v naših prostorih. Smo pa nabavili vse za dezinfekcijo in tudi maske, če kdo pride v tajništvo in da nam tajnica ni ogrožena. Drugo je, da je to zelo dolgo trajalo, posebej pa so bile prepovedane vaje zбора in folklore, kjer so pravzaprav osebni kontakti. (Intervjuvanec 4)

Društva, ki imajo zaposlene tajnice, so jim dovolila delo od doma. V službo so odhajale občasno in po potrebi, da bi prevzele potrebno gradivo. Ena izmed tajnic je zapiranje vrat in pripravo za delo od doma opisala izjemno čustveno:

Ostala sem sama v hiši društva, v katerem je zlovešče tiho. V elektronski pošti na ekranu naredi »klink« – ah, odločba o delu na domu! In spet ponovim: kaj zdaj? Kaj potrebujem doma? Nimam pojma, vse – dokumente, mape, ključek s podatki iz računalnika, mi v glavi roji z veliko hitrostjo. (Grudenić 2020, 8)

Delovanje tajnic je potekalo tako, da so »tekoča dela opravljala od doma« (intervjuvanec 1), in tako je bilo v vseh društvih, ki imajo zaposlene tajnice. Kasneje pa so v nekaterih društvih delovanje uredili na način, da sta se tajnica in vodstvo društva izmenjala v pisarni, da ne bi prišlo do stikov in da bi bilo delo vseeno redno opravljeno (intervjuvanec 3).

Predstavniki slovenskih društev so poudarili, da so v času prvega vala in tudi v naslednjih valovih bili stalno povezani s članstvom in imeli informacije, kakšne so razmere znotraj slovenske skupnosti. Največ so uporabljali telefon, saj je bilo to najprimernejše za člane društev, ki se niso takoj znašli in ki redko komunicirajo po elektronski pošti (intervjuvanci 7, 9, 15).

Manjša društva pa so se našla v veliki zadregi. Nekatera se v prvem valu niso uspela organizirati in nadaljevati z delovanjem. Predstavniki enega izmed manjših društev o prvem srečanju s covidom-19 pravi:

Zelo nam je težavno delati, odkar je covid-19, ker je veliko prepovedi, nekateri člani predsedništva niso cepljeni in na nekaterih aktivnostih ne morejo sodelovati. Iste dogodke smo planirali večkrat in stalno jih moramo prelagati na drugi termin, in zdaj je sploh vprašanje, ali jih bomo zmogli tudi izpeljati. Enostavno veliko dela je, a rezultatov ni. (Intervjuvanec 2)

So se pa člani predvsem osredotočili na prihodnost in upali, da bodo vsaj nekatere dogodke lahko izvedli kasneje, ko se situacija s covidom-19 umiri. Po prvem šoku pa so se društva in tudi članstvo počasi začeli prilagajati situaciji. To je bilo možno takoj po končanem prvem valu, maja, ko so se društva počasi začela odpirati. V prvem valu covida-19 so se društva in člani soočali predvsem z dejstvom, da so komunikacijo poleg telefona in elektronske pošte lahko nadaljevali tudi na sodobnejše načine, ki so se jim do takrat izogibali.

Prehod v virtualni prostor, digitalizacija kulture in uporaba drugih elektronskih medijev – vse to ni minilo brez težav, predvsem zaradi premajhnih zmogljivosti in virov kulturnega sektorja, nezmožnosti »prevajanja« vseh kulturnih in umetniških formatov v digitalno sfero brez dodatnih prilagoditev, poleg tega pri tem prihaja tudi do dodatnega ustvarjanja neenakosti pri dostopu do interneta in drugih elektronskih medijev, ker, na splošno gledano, veliko število ljudi te možnosti še vedno nima (Krolo, Tonković, Vidović & Žuvela 2020, 8).

Določene težave so imeli tudi pripadniki slovenske skupnosti, a je vseeno vidno, da se v odgovorih marsikje pojavi tudi virtualna realnost.

Različne epidemiološke omejitve so najprej zaprle vrata tudi večine društev, samo članstvo, ki ga sestavlja v glavnem starejša generacija, se je izogibalo stikom, kar pa je zaustavilo tudi druženja, ki so srž društvenega življenja. To pa je prineslo določene druge prednosti, člani, motivirani z željo po komunikaciji, so se začeli med seboj povezovati virtualno, za marsikoga med njimi je bil to korak v popolnoma nov svet. K temu je v veliki meri pripomoglo tudi prizadevanje vodstva krovne organizacije, ki je dosledno vztrajalo, da se morajo stiki ohraniti in srečanja potekati redno, kolikor je to mogoče. Virtualno povezovanje je spodbudilo tudi članstvo v društvih samih in posamezne skupine so začele znova bolj ali manj redno delovati. (Intervjuvanec 4)

Po prvih korakih virtualnega povezovanja pa se je poskušalo vse aktivnosti prenesti na virtualno srečanje, vsaj da bi ohranil občutek pripadnosti in da posamezniki, vajeni rednih stikov z društvi, ne bi popolnoma prenehali z delovanjem. O tem priča tudi intervjuvanec, vključen v delovanje ZSKDH:

ZSKDH se je maksimalno potrudila in prilagodila svoje načrtovane dejavnosti situaciji s covid-19. Na samem začetku so sicer vsi potrebovali nekaj časa, da se privadijo novim pogojem. /.../ Njeni predstavniki so se dalje udeleževali raznih sestankov in seminarjev, le da so ti z novo situacijo potekali prek spleta in ne v živo. V letu 2020 sta zaradi covid-19 potekali seja nadzornega odbora (NO) in redna letna skupščina prek spletne aplikacije Zoom namesto v živo. (Intervjuvanec 13)

Da bolezen covid-19 in ukrepi niso prinesli samo nekaj slabega, pa ocenjujejo posamezniki, ki so sodelovali in pomagali članom, ki niso toliko večji z računalniki in sodobnimi načini komunikacije. O tem priča tudi eden izmed odgovorov na vprašanje, kako so se soočali z ukrepi in kako so prilagodili delovanje (organizacija dogodkov, redne dejavnosti, delovanje tajništva, v primeru, da ga imajo):

Tudi stiki predstavnikov ZSKDH s predsedniki slovenskih društev na Hrvaškem so se začeli odvijati prek spletne aplikacije Zoom. Sami Zoom sestanki s predsedniki društev so po eni strani pozitivno vplivali na povezanost društev z Zvezo, saj so potekali pogosteje kot pred samo pandemijo in je bil na ta način vzpostavljen nekakšen stalni kontakt, poleg tega so se sestankov začeli udeleževati tudi predsedniki oddaljenih društev, ki so sicer redko prihajali na srečanja v živo. (Intervjuvanec 13)

Virtualno povezovanje pa je bilo težje v društvih, ki imajo predvsem stare člane, kar potrjujejo tudi odgovori nekaterih intervjuvancev:

Glede na to, da imamo v večini starejše člane, ki niso navajeni na komunikacijo preko računalnika ali podobno, so srečanja zelo pogrešali. To se vidi predvsem sedaj, ko nam je dovoljeno organizirati srečanja, izlete in podobno, saj se vsi zelo radi udeležijo. (Intervjuvanec 8)

Tudi člani društev so omenjali težave z informatiko in prav tako vključevanje. Tudi drugi predstavniki so imeli podobne izzive:

Imamo težave z informatiko, ustavi ti se računalnik /.../ Starejše članice imajo otroke in jim potem oni pomagajo. To, kar ne morem poslati po mailu, pa pošljem po pošti in podelim osebno. Predvsem pa delujemo online in moramo biti kreativni. (Intervjuvanec 7)

Virtualni način komunikacije in druženja ter izvajanja aktivnosti so na koncu sprejela skoraj vsa društva, kolikor je to bilo mogoče glede na finančne možnosti članov in tudi glede na njihovo pripravljenost, da bi na tak način delovali. Predvsem je takšno delovanje bilo prilagojeno delovanju skupin, kjer je vsaj deloma možen individualni pristop k delu. Tako je eden od intervjuvancev omenjal virtualno povezovanje:

Z upoštevanjem strogih preventivnih ukrepov za preprečevanje širjenja virusa so se nekateri dogodki vseeno izvedli. Slikarska in klekljarska skupina sta delovali od doma in ponudili svoja dela na ogled na spletu. V današnjem sodobnem času obstaja namreč tudi »virtualno javno življenje« in možnost izvedbe skoraj vseh oblik kulturnega ustvarjanja. (Intervjuvanec 3)

Društva so po prvem valu bolezni covid-19 nekako ponovno začela z delovanjem, glede na situacijo v kraju, kjer so delovala, in odvisno od ukrepov, ki jih je predpisoval štab civilne zaščite. V intervjujih so posamezniki omenjali tudi težave z ukrepi in štabom civilne zaščite. V samem pogovoru je bilo razvidno tudi, da so se člani izjemno veselili mehčanja pogojev za zbiranje in druženje. Na vprašanje, kako ocenjujejo vpliv ukrepov na delovanje društva, pa so intervjuvanci različno odgovarjali in navajali različne primere. Glede na to, da društva delujejo na območju celotne Hrvaške, so tudi štabi civilne zaščite pogosto predpisovali različne pogoje in odobrili oziroma zavrnilo določena srečanja. Posamezniki so celo omenjali, da o nekaterih dogodkih niso obvestili štabov civilne zaščite in celo tvegali kazni:

Za zdaj smo se odločili, da bomo poskusili imeti prireditve na odprtem prostoru, toda problem je vreme – če bo dež, kaj bomo naredili. Ni enostavno. Največji problem nam je organizirati prireditve, skupščino pa smo imeli in nismo nikogar nič obvestili, smo jo realizirali, ne virtualno. (Intervjuvanec 2)

Razvidno je, da so se v društvih izjemno hitro prilagodili pogojem. Tudi člani so ukrepe sprejeli:

Na prireditve se udeležimo le maloštevilni člani društva. S popuščanjem ukrepov poskušamo ponovno zagnati delovanje. Člani društva so se v glavnem sprijaznili s tem, da smo delovanje društva ustavili zaradi strahu od okužbe. (Intervjuvanec 9)

Predvsem je razvidno, da so slovenska društva po prvem valu dejavnost utemeljevala na dogodkih, ki so jih lahko organizirala na odprtem, oziroma na dogajanjih, povezanih z možnostjo individualnega obiska, kot so denimo razstave. Veliko pozornosti so društva namenila tudi otrokom.

Zaradi tega, ker smo bili navajeni družiti se, imeti skupne vaje, je to zdaj, v času pandemije, potekalo samo po elektronski poti. Po drugi strani skupine, ki imajo predvsem starejše člane, kot je zbor, se niso niti srečevale niti delale. Pa tudi pri določenih skupinah je bilo kar precej odpora do elektronskih stikov. No, sčasoma smo se prilagodili in z veseljem sprejeli odlok, ko so ukrepi malo popustili, da se lahko vidimo v živo. Sicer vedno z maskami. Lahko rečem tudi, da je prišlo do upada delovanja, ker imamo večinoma starejše člane, posebej v zboru. (Intervjuvanec 4)

Redno delovanje se je na določen način začelo večinoma v vseh društvih. Vsi intervjuvanci, ki delujejo v društvih, kjer imajo tudi zbor, menijo, da je prav ta dejavnost največ trpela: »Zbor pa je najbolj trpel, ker gre za dejavnost, ki je epidemiološko visoko rizična.« (Intervjuvanec 6) Pevske vaje so označili kot vrhunec svobode in nekaj, kar nakazuje normalizacijo: »Končno smo začeli s pevske vaji, te smo najbolj pogrešali. Optimisti smo, ker kaže, da gre na boljše.« (Intervjuvanec 3) Skrb za ponovno uspešno delovanje zbora izraža tudi intervjuvanec 6:

Zbor, ki je včasih veliko nastopal in potoval, je v zadnjih dveh letih imel tako malo vaj, da jih lahko na prste preštejemo, nastopa pa dva – poleti, na odprtem, v lastni realizaciji. Verjamemo, da nekateri člani zbora tudi ne bodo prišli nazaj, tudi po pandemiji ne.

Predvsem so intervjuvanci omenjali ukrepe, ki so jih omejevali, pa tudi lastno skrb, da se na večjih dogodkih člani ne bi okužili.

Ukrepi so močno zaznamovali dinamiko delovanja društva. Tudi po dobrem letu in pol smo še vedno na začetku: virus korone še vedno razsaja in greni delovanje društva. Pomembni prazniki so v glavnem minili brez javnih prireditev, občasno, ko so to ukrepi dovoljevali, smo zbrali pogum in organizirali kakšno prireditev v ožjem krogu in ob upoštevanju epidemioloških pravil. (Intervjuvanec 5)

V primerjavi delovanja društev obstajajo razlike med letoma 2020 in 2021. Kot se zdi, so se društva v letu 2021 bolje prilagodila in so tudi ustvarjalnejša, ko gre za iznajdljivost, na kakšen način nadaljevati z delom. O vseh dogodkih pa je bilo treba pravočasno obvestiti štab civilne zaščite, ki je potem dogodke odobril ali zavrnil. Medtem ko nekatera društva niso imele nobenih težav, so jih druga imela predvsem glede načina, kako organizirati različne dogodke. Eden izmed intervjuvancev je o ukrepih dejal:

Glede na to, da ukrepi niso enaki za vse, so zelo negativno vplivali na realizacijo naših projektov. Dejstvo, da so množična zbiranja nekaterim dovoljena, drugim pa ne, nas zelo frustrira, tako vodstvo, še bolj pa člane, ki opažajo v okolju, berejo novice in vedno je isto vprašanje: kako oni lahko, mi pa ne smemo. Realizacija vsakega posameznega projekta je odvisna od končnega dovoljenja štaba, pogosto pa se zgodi, da so vsi načrti zaman. Velikokrat se je zgodilo, da je nekaj odpovedano tik pred zdajci, dan ali dva pred manifestacijo ali odhodom nekam. Po drugi strani, ukrepi so vzbudili našo iznajdljivost in smo nekatere projekte skušali opraviti na drugačen način, npr. online, videoposnetki /.../ Zaradi ukrepov v zadnjem letu in pol je predvsem delovanje zbora bilo skoraj onemogočeno. Zdaj, s COVID-potrdili upamo, da bo zbor lahko vabil. Druge delavnice pa so ta čas delovale, odvisno od trenutnega stanja. (Intervjuvanec 6)

Tako je treba poudariti, da so nekateri večji dogodki organizirani, drugi ne. Kot primer predvsem večjih dogodkov, kjer se je zbralo večje število članov, je treba omeniti proslavo Dneva državnosti RS, kjer se je zbralo okrog 200 članov iz cele Istre. Društva iz Istre so se zbrala tudi 4. julija 2020 na Učki (Mavrica 2020, 5). Srečanje so izvedli tudi v letu 2021.

V letu 2020 so bili izvedeni Dnevi slovenske kulture v Istri (Novi odmev 2020c, 22), velika manifestacija, na kateri se predstavijo kar vsa slovenska društva, ki delujejo v hrvaški Istri. Dogodki so se izvajali in se izvajajo. Trenutno dogodki v društvih potekajo z zmanjšanim številom obiskovalcev in ob

upoštevanju epidemioloških pogojev, kot sta merjenje vročine in popisovanje udeležencev. Izvedeni naj bi bili tudi v letu 2021.

Po drugi strani pa so tudi primeri, kjer večjega dogodka ni bilo možno organizirati zaradi ukrepov ali pa tega štab civilne zaščite ni dovolil. »Zaradi pandemije v letu 2020 Zveza ni uspela izpeljati tradicionalnega Vseslovenskega srečanja. V letošnjem letu ji je to le uspelo, in sicer ob upoštevanju vseh epidemioloških ukrepov. Potekalo je na odprtem prostoru v Parku Golubinjak.« (Intervjuvanec 13) Tako je v letu 2021 zaradi pandemije covid-19 srečanje Slovencev na Hrvaškem bilo na prostem. Vsi udeleženci so imeli veljavno evropsko digitalno covidno potrdilo in srečanja se je udeležilo več kot 250 aktivnih članov vseh slovenskih društev na Hrvaškem.

Zelo dobra je tudi primerjava dvojnih meril na primeru proslave 15. obletnice delovanja slovenskega društva SKD Snežnik iz Lovrana in Društva Slovencev iz Labina. Oktobra leta 2020 je SKD Snežnik, ki deluje v Lovranu, praznoval 15. obletnico v zaprtem prostoru, ko se je že močno začel drugi val in je štab Občine Lovran to dovolil. Kot je bilo zapisano: »Pomembno obletnico delovanja so počastili v živo, s kulturnim programom v lovranskem kinu Svoboda, a žal ob omejeni, skromni udeležbi dvajsetih navzočih obiskovalcev in predstavnikov slovenskih kulturnih društev, od Istre do Dalmacije.« (Sopotja 2020b, 6) Ko pa je Društvo Slovencev v Labinu hotelo obeležiti svojo 15. obletnico (18. 9. 2021), jim štab civilne zaščite tega ni dovolil. Prepoved so v društvu dobili dan pred samim dogodkom (intervjuvanec 2).

To prepoved so komentirali z besedami:

Ukrepi so taki, da ne moreš delovati, vse pripraviš, pa dobiš prepoved; tudi niso jasni, če govoriš po telefonu, dobiš druga navodila za spoštovanje ukrepov, ko pa to napišeš, dobiš prepoved. Društvo se poskuša prilagoditi, a tudi težko je dobiti izvajalce programa, ker se ljudje bojijo nastale situacije s covidom-19, ali so omejitve zbiranja za pripravo programa ali prepovedane vaje. Ukrepi so takšni, da se ljubiteljskim društvom onemogoča delovanje. (Intervjuvanec 2)

To ni edini primer, da društva niso mogla organizirati pravočasne proslave svojega okroglega jubileja. Čez to so se pritoževali tudi drugi intervjuvanci. Tako so nekateri preložili dogodek s pomladi na jesen (intervjuvanec 1), medtem ko so drugi okrogle obletnice pomembnih sekcij v društvu celo premaknili za leto dni (intervjuvanec 5).

Mnogi intervjuvanci so se pritoževali zaradi ukrepov in njihovega negativnega vpliva na aktivnosti v društvih:

Ukrepi so zelo negativno vplivali na delovanje društva. Društvo ima v uporabi prostor, ki je v lasti mestne občine in v letu 2020 je bilo dalj časa zaradi covid-19 prepovedano uporabljati prostor, tako da je delo društva povsem zamrlo. Ni bilo pevskih vaj, niti vaj folklorne skupine. /.../ Praviloma smo pripravljali načrtovane dogodke, ki pa smo jih morali največkrat zaradi prepovedi štaba odpovedati ali preložiti na poznejši čas. (Intervjuvanec 1)

Odpovedani so bili tudi nekateri tradicionalni dogodki, o čemer pričajo tudi intervjuvanci:

Tako kot vsa družbena dogajanja so ukrepi zaradi preprečevanja širjenja koronavirusne pandemije prizadeli tudi delovanje SKD ... Odpovedane oziroma preložene so bile vse načrtovane dejavnosti od marca naprej (manifestacija predstavljanja velikonočnih običajev manjšin, prav tako ostale dejavnosti, načrtovane v sodelovanju z mestnimi oblastmi – predavanje marca, nastop zborov v okviru tradicionalnih dogodkov in nekateri dogodki so bili preloženi za nedoločen čas. (Intervjuvanec 10)

Težko je bilo tudi poučevanje slovenskega jezika, ki je ena od rednih aktivnosti v večjem številu slovenskih društev. Tudi učiteljice so se v prvem valu bolezni covid-19 srečale z nemožnostjo delovanja in so začele predvsem delovati na daljavo. Po pričevanju intervjuvancev so se učiteljice zelo hitro in zlahka navadile na pouk na daljavo. Poudarili pa so, da je učenje slovenskega jezika na ta način izjemno težko. Odnos učencev do tega je bil različen. Nekateri posamezniki so se odločili, da se ne bodo več učili slovenskega jezika, medtem ko so drugi dobili večji zagon. Kot eno osnovnih težav pri učenju slovenskega jezika so navedli maske, saj na ta način učencem ni mogoče pravilno pokazati položaja ustnic, jezika za izgovorjavo pravilnega glasu (intervjuvanec 11). Nekatere učiteljice pa so zelo hitro, takoj po prvem sproščanju najstrožjih ukrepov, začele ponovno poučevati v živo. Čeprav je ena od njih v rizični skupini, se je na prošnjo svojih udeležencev odločila in nadaljevala pouk v fizični obliki (intervjuvanec 14). Situacija s poukom v društvih se je po drugem valu spremenila, in sicer:

Poučevanje dopolnilnega pouka slovenščine se je nadaljevalo, potekalo pa je različno /.../ kombinirano, za najmlajše, to je večino v glavnem v živo, na daljavo tudi v Buzetu, medtem ko je učiteljica v KPD Bazovica na Reki, SKD Ajda v Umagu in SKD Istra v Pulju udeležence iz vseh generacij poučevala v živo. (Intervjuvanec 12)

Po prvem šoku in soočanju s pandemijo, ki se je začela marca 2020, ko je bil uradno prvi val korone, se je situacija sčasoma začela izboljševati z delovanjem in možnostmi delovanja, a vodstva društev so zabeležila negativne trende. »Lahko rečem tudi, da je prišlo do upada delovanja, ker imamo večinoma starejše člane. Posebej je takšna situacija v zboru.« (Intervjuvanec 4)

So pa tudi intervjuvanci sami sklepali, da so zaradi korone »v odločanju morali biti hitri in iznajdljivi«. Iz intervjujev je razvidno, da so intervali med koronskimi valovi bili izjemno pomembni. V trenutkih, ko je bilo število okuženih manjše in so aktivnosti lahko izvajali na odprtem, so to takoj izkoristili:

Sicer smo skoraj pa bili srečni poleti 2020, ko smo imeli Poletje v Bazovici, kjer smo večinoma zunaj imeli otroke. Potem pa je spet jeseni 2020 prišlo do prepovedi dogodkov ljubiteljske kulture. Sicer smo nekako uspeli organizirati fotografsko razstavo. V letu 2021 pa so nekako videli, da se lahko organizira recimo razstava (normalno upošteva ukrepe) brez občinstva. Tako smo tudi o tem razmišljali. Na koncu, moram reči, smo se prilagajali, kot smo mogli z našim delovanjem, ki je bilo zelo okrnjeno. /.../ Planinci so z osebnim prevozom začeli in v manjših skupinah spet hoditi v hribe. Mislim, da smo potrebovali nekaj časa, da se privadimo, kako delovati v novih pogojih. Je pa tudi veliko načrtovanih aktivnosti odpadlo. Tudi seje upravnega odbora so bile prek platform Zoom ali po elektronski pošti. V glavnem je vse šlo na daljavo. (Intervjuvanec 4)

Najpomembnejšo vlogo so imeli člani slovenskih društev in zato smo tudi spraševali, kako so se oni sprijaznili s spremenjenim delovanjem društva. Brez članov je delovanje društva nesmiselno. Nekateri intervjuvanci so bili izjemno pozitivni in so tudi majhne korake, možnost zbiranja na odprtem ali v nadzorovanih pogojih, ocenili kot premike, pomembne za njihovo članstvo.

»Odvisno od posameznikov, vendar težko. Starejši ljudje se po navadi ne spremenijo čez noč in so reakcije bile ali samoizolacija in strah, tako da sploh niso prihajali, ali pa prav nasprotno, komaj so dočakali, da se kam lahko gre.« (Intervjuvanec 6) Druga društva pa sporočajo o zmanjševanju števila posameznikov, ki so se vključili ali pa več ne prihajajo v društvo:

Reakcije članov so različne. Nekateri so se izpisali iz društva zaradi ukrepov, niso si upali prisostvovati niti enemu dogodku, bali so se okužbe. Drugi bi radi, da je več dogodkov, ti so cepljeni in imajo COVID-potrdila, nekateri pa si izmišljajo način, kako se udeležiti dogodka brez potrdila, tudi na način, da si to izposodijo od nekoga drugega, samo da bi se lahko udeležili dogodka. (Intervjuvanec 2)

Člani društev so prikrajšani za različne dogodke. Čeprav bi se jih radi udeležili, jih je strah ali jih moti, da je treba imeti kovidna potrdila. Kot je omenil eden od intervjuvancev, se je treba »veliko merkat« (intervjuvanec 15). Tudi nekateri drugi intervjuvanci so poudarili slabo situacijo in določeno demotivacijo članov slovenskih društev:

Po naših spoznanjih so naši člani zelo prizadeti s COVID-situacijo in zelo pogrešajo druženja in prireditve v Domu. Ker je nekaj časa praktično bilo nemogoče prehajanje meje, so bili prekinjeni tudi stiki naših članov s sorodniki, prijatelji in znanci v matični domovini, izletov in skupinskih potovanj našega društva v Slovenijo pa že od začetka leta 2020 sploh ni. (Intervjuvanec 5)

Predvsem omenjajo tudi ukrepe in slab vpliv:

Novi ukrepi so slabi za delovanje društva, bo zelo težko kaj realizirati ali pa aktivnosti delovanja društva prenesti na poletne mesece. Upam, da bomo funkcionirali kot prej, če se ta situacija umiri, saj je bilo vse bolj enostavno. (Intervjuvanec 2)

Drugi pa so nekoliko pozitivnejši, ker v letu 2021 vidijo premike, ki se dogajajo in pozitivno vplivajo na člane njihovega društva. Društva štejejo lepa dogajanja in pozitivne premike v primerjavi z letom 2020. Tako je intervjuvanec 1 o tej priložnosti odgovoril:

Naše članstvo je namreč v letih 60+ in zato še bolj previdno, ko gre za zdravje. Uspelo nam je postaviti likovno razstavo in pripraviti manjše dogodke na prostem, srečanje učencev pri Bibliobusu, snemanje o delu društva za radijsko in TV-oddajo. Tajnica društva dela polovični delovni čas, tudi sicer je dostopna na mobitel, uradne ure društva so trikrat tedensko. Po letošnjih poletnih mesecih, ko je v društvu zatišje, so se v septembru začele redne vaje pevskega zbora in folklorne skupine. Začel se je tudi redni dopolnilni pouk slovenskega jezika. Tečejo priprave za tradicionalno jesensko kulturno prireditev, ki bo obenem združena s proslavo okrogle obletnice društva, ki je bila spomladi preložena zaradi covida. (Intervjuvanec 1)

V odgovorih so predvsem izpostavili upanje, da ne bo več prihajalo do zapiranja, kot smo mu bili priča (intervjuvanec 8), in da jim bo, odvisno od razmer in ukrepov, od načrtovanega v letu 2021 še uspelo kaj dodatno organizirati (intervjuvanec 5). Iz odgovorov se lahko razbere skrb glede uspešnega

delovanja v prihodnosti, predvsem pri manjših društvih: »Teško bo znova zagnati vse dejavnosti v društvu, predvsem navado prihoda na druženje v društvo. Verjetno bo lažje prirediti neke dogodke na odprtem, tam, kjer bo to možno.« (Intervjuvanec 9) Realno pa razmišljajo o posodobitvi delovanja društva, saj je pandemija covid-19 odkrila marsikatero šibko točko v slovenskih društvih in vrzeli, ki bi jih veljalo zapolniti.

Je že skoraj polni dve leti od začetka pandemije in zaenkrat ne kaže na konec. Ko ljudje ne hodijo nekam dve leti, potem se jim več niti ne da, vsakdanje življenje se spremeni. Člani so večinoma starejši ljudje in jih veliko ima kronične zdravstvene težave, zaradi katerih nočejo tvegati okužbe z virusom. /.../ a pandemija je še enkrat poudarila dejstvo, da je naše (kot tudi vsa druga društva) staro, da so člani večinoma digitalno nepismeni (lahko smo srečni, če komuniciramo po mailu ali po kakšni aplikaciji (npr. Viber). /.../ Zaradi tega poskušamo društvo približati najmlajšim. Da bo situacija takšna, kot je bila pred pandemijo, ne verjamemo. /.../ In bo verjetno precej različna, kot je bila pred pandemijo. Verjetno se bodo društva morala preusmeriti, razširiti na digitalni način delovanja, mogoče bodo nastale tudi drugačne delavnice in aktivnosti. Čas bo pokazal, koliko bo vsako društvo iznajdljivo in fleksibilno. (Intervjuvanec 6)

4 Zaključek

Slovenska društva na Hrvaškem so se, kot številna druga, znašla v zelo težki situaciji, ko so se začela soočati z ukrepi in omejitvami zaradi bolezni covid-19. Mogoče so v tem trenutku bila v slabšem položaju kot nekatera druga kulturna društva, ker je njihovo članstvo starejše, in ko je bilo treba komunicirati v virtualnem svetu, so bili člani slovenskih društev izključeni.

Primerjava delovanja slovenskih društev na Hrvaškem pred in v času pandemije covid-19 pa kaže, da se je delovanje popolnoma spremenilo. Od razvejane dejavnosti – različnih aktivnosti, ki so se izvajale v zaprtih prostorih in na odprtem, ter sooblikovanja tudi tradicionalnih dogodkov tako z lokalno skupnostjo kot z društvi v Sloveniji – se je delovanje skrčilo na občasne Zoom sestanke in telefonske klice. Pokazalo se je, da so slovenska društva relativno hitro spremenila svoj način delovanja in se prilagodila situaciji. Nekako je to spreminjanje dotedanjih navad vodila ZSKDH, so pa podobno obliko delovanja prevzela predvsem večja slovenska društva, ki so se lahko v svojih

aktivnostih oprla predvsem na delo tajnice in posedovanje lastnega ali podnajemniškega prostora.

Najhujši je bil prvi val, ki se je končal maja 2020. Od takrat dalje je razvidno, da se slovenska društva vse bolj odpirajo in širijo svoje delovanje. Predvsem na začetku so bile organizirane razstave in takšne aktivnosti, kjer je lahko sodelovalo manjše število ljudi. Poudarek je bil na organizaciji dogodkov na odprtem, s tem, da so društva, ki delujejo v primorskem delu Hrvaške, v nekoliko boljšem položaju zaradi klime. V delovanju je vidno stopnjevanje aktivnosti, kjer je kot vrhunec bila ponovno omogočena možnost, da se srečajo člani pevskih zborov in po skoraj dveletnem odmoru ponovno začnejo z vajami.

Čeprav je delovanje bilo okrnjeno, je ostala skrb slovenskih društev za najmlajše in skupine za ohranjanje jezika in kulture. Društva so celo še dodala različne aktivnosti za otroke (izvajanje dopolnilnega pouka slovenskega jezika za otroke v društvu v Zagrebu ali prvo izvajanje dogodka Poletje za otroke v društvu Istra v Pulju).

Slovenska društva so sicer ponovno oživela in še vedno oživljajo dejavnost z nekoliko skrčenimi načrti in dejavnostmi, a se je pri intervjuvancih vseeno čutila in izražala skrb za člane. Poudarjali so, da so predvsem starejši člani, ki se več ne bodo udeležili dogodkov v društvu, prvič zaradi bolezni in skrbi, da ne bi zboleli, in drugič, ker so se po dveh letih odvadili obiskovati društvene prostore. Razmišljanje o prihodnosti slovenskih društev na Hrvaškem pa jih je tudi usmerilo k mlajšim generacijam in skrbi za preživetje slovenskih društev.

Covid-19 je bil za vse velika preizkušnja, in čeprav so slovenska društva oblikovana po pravilih in idejah tradicionalnega društva ter na določen način negujejo tudi arhaične vrednote, pa je vseeno razvidno, da so se hitro prilagodila novim pogojem in da je določena preobrazba vendarle možna. Od vodstev društev pa je zdaj odvisno, ali bodo po covidu-19 zmožna oblikovati delovanje na najboljši možen način in k temu pritegniti kar največ pripadnikov slovenske skupnosti.

Intervjuvanci

Intervjuvanec 1 – D. B.

Intervjuvanec 2 – S. V.

Intervjuvanec 3 – C. Š.

Intervjuvanec 4 – J. D.

Intervjuvanec 5 – D. Š.

Intervjuvanec 6 – D. A.

Intervjuvanec 7 – M. T. D.

Intervjuvanec 8 – M. L.

Intervjuvanec 9 – M. P.

Intervjuvanec 10 – P. M.

Intervjuvanec 11 – V. S.

Intervjuvanec 12 – M. M.

Intervjuvanec 13 – S. Z. K.

Intervjuvanec 14 – M. C.

Intervjuvanec 15 – V. S.

Viri in literatura

- DZS HR – Državni zavod za statistiko Republike Hrvaške, 2011. Stanovništvo prema narodnosti, popisi 1971.–2011, <https://www.dzs.hr/> (dostop 20. 9. 2021).
- Gregurović, M. et al., 2020. *Pandemija i migracije*. Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, <https://www.bib.irb.hr/1064147> (dostop 1. 7. 2021).
- Grudenić, S., 2020. Zapisi ene tajnice. *Sopotja* 2, 8.
- HINA, 2021a. Antolić Vupora: na 17. pitanju u popisu promisliti tko su vam bili preci. *Glas Istre*, 17. september 2021, <https://www.glasistre.hr/hrvatska/antolic-vupora-na-17-pitanju-u-popisu-promisliti-tko-su-vam-bili-prec-746172> (dostop 20. 9. 2021).
- HINA, 2021b. Manjinske zastupnice: »U popisu se izjasnite kao manjine da zadržite prava«. *Jutarnji list*, 1. oktober 2021, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/manjinske-zastupnice-u-popisu-se-izjasnite-kao-manjine-da-zadrzite-prava-15106620> (dostop 2. 10. 2021).
- Jerman, S. & Todorovski, I., 1999. *Slovenski dom v Zagrebu: 1929–1999*. Kulturno-prosvetno društvo Slovenski dom, Zagreb.
- Knežević Hočevar, D. & Cukut Krilić, S., 2019. Contestable Demographic Reasoning Regarding Labour Mobility and Migration. *Dve Domovini / Two Homelands* 50, 131–146.
- Kožar Rosulnik, K., Milharčić Hladnik, M. & Ličen, N., 2016. Women's Narratives on Learning through Migration. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 76, 29–47.
- Krolo, K., Tonković, Ž., Vidović, D. & Žuvela, A., 2020. *Impact of COVID-19 and Zagreb Earthquake on CSOs in Contemporary Culture and Arts*. Kultura Nova, Zagreb.
- Kržišnik-Bukić, V., 2006. O Slovencih in slovenstvu na Hrvaškem od nekdanj do danes. V K. Munda Hirnök & M. Ravnik (ur.) *Slovenci na Hrvaškem: dediščina in sedanjost*. Slovensko etnološko društvo, Ljubljana, 15–87.
- Mavrica, 2020. Pohod na Učko. *Mavrica* 49/50, 5.
- Meho, L. I., 2006. E-mail Interviewing in Qualitative Research: A Methodological Discussion. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 27 (10), 1284–1295.
- Mueller, A. L., McNamara, M. S. & Sinclair, D. A., 2020. Why Does COVID-19 Disproportionately Affect Older People?. *Aging* 10, 9959–9981.
- Munda Hirnök, K., 2020. Impact of the Covid-19 Coronavirus Disease Pandemic on Slovene Organisations and Institutions in the Raba Region. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 85, 165–179.
- Novi odmev, 2020a. Pomlad, kot je še ni bilo – kakšno leto je pred nami?. *Novi odmev* 72, 3.
- Novi odmev, 2020b. Pismo članom in prijateljem Slovenskega doma, 18. marca. *Novi odmev* 72, 5.
- Novi odmev, 2020c. Pester kulturni oktober 2020 v Istri. *Novi odmev* 74, 13.
- Primorac, J., 2021. Izgubljeni prihodi i pronađena solidarnost: utjecaj prvog vala pandemije bolesti COVID-19 na kulturni sektor u jugoistočnoj Europi. *Sociologija i prostor* 59, 219–240.

- Ramšak, M., 2004. Včasih znam tudi molčati, čeprav se zdi to malo verjetno: pripombe k mizoginim stereotipom o ženskem opravljanju. *Etnolog* 14 (65), 121–138.
- Registar, 2021a. Kekec. Republike Hrvatska, Ministarstvo pravosuđa i uprave, <https://registri.uprava.hr/#!udruga-detajli/wQcBAAEAAQFrZWt4wAAAAAAAAAAAvGk-BAAABAgAAAAEQAAAAAAAAAAAAABAQFvaeICAeTkHA> (dostop 10. 9. 2021).
- Registar, 2021b. Poljoprivredno edukacijska udruga Gorski kotar. Republike Hrvatska, Ministarstvo pravosuđa i uprave, <https://registri.uprava.hr/#!udruga-detajli/wQcBAAEAAQFHb3Jza2kg290YfIAAAAAAAAAAAAL4JAQA-AAQIAAAABEAAAAAAAAAAAAAQEBb2niAgGK0gc> (dostop 10. 9. 2021).
- Registar, 2021c. Kulturno prosvjetno društvo Slovenski dom Zagreb. Republike Hrvatska, Ministarstvo pravosuđa i uprave, <https://registri.uprava.hr/#!udruga-detajli/wQcBAAEAAQFTbG92ZW5za2kgZG9tIFphZ3Jl4gAAAAAAAAAAAAABAQFvaeICAaos> (dostop 10. 9. 2021).
- Riman, B., 2014. Identitet mladih u kulturno-umjetničkim društvima slovenske nacionalne manjine. V M. Brekalo (ur.) *Kultura, identitet, društvo – europski realiteti: zbornik radova I. međunarodnog interdisciplinarnog znanstvenog skupa (Osijek, 20.–21. ožuljka 2013)*. Sveučilište J. J. Strossmayerja, Odjel za kulturologiju, Osijek; Institut društvenih znanosti Ive Pilar, Zagreb, 433–443.
- Riman, B., 2019a. *Slovenska društva u Hrvatskoj: od 1886. do 1991. godine*. Vijeće slovenske nacionalne manjine Primorsko-goranske županije / Svet slovenske nacionalne manjine Primorsko-goranske županije, Rijeka; Institut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Riman, B., 2019b. *Sosedje Slovenci: Slovenci na Hrvaškem / Susjedi Slovenci: Slovenci u Hrvatskoj*. Narodna in univerzitetna knjižnica; Institut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Riman, B., 2020. The Slovenian Community in Croatia during the Covid-19 Pandemic. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 85, 119–137.
- Riman, B. & Riman, K., 2012. *Slovenski dom Kulturno prosvetno društvo Bazovica: (1947–2007)*. Solutio; Slovenski dom Kulturno prosvetno društvo Bazovica, Rijeka.
- Riman, B. & Zver, S., 2020. Aktualna politična situacija med pripadnici slovenske skupnosti na Hrvaškem. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 84, 73–95.
- Sopotja, 2020a. Uvodnik. *Sopotja* 1, 3.
- Sopotja, 2020b. 23. oktobra ministrica obiskala Lovran. *Sopotja* 4, 6.
- Sopotja, 2021. Svet za narodne manjšine RH. *Sopotja* 4, 20.
- Sorgo, L. & Novak Lukanovič, S., 2020. The Italian National Community in Slovenia during the Covid-19 Epidemic. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 85, 101–117.
- STA – Slovenska tiskovna agencija, 2021. Hrvaška poslanka slovenskega rodu o pomenu popisa za obstoj Slovencev na Hrvaškem. STA, 17. september 2020, <https://www.sta.si/2944975/hrvaska-poslanka-slovenskega-rodu-o-pomenu-popisa-za-obstoj-slovencev-na-hrvaskem> (dostop 20. 9. 2021).
- Vodovnik, D., 2014. Najstarejše društvo Slovencev v Evropi. *Nedelo*, 6. december 2014,

<https://www.delo.si/nedelo/najstarejse-drustvo-slovencev-v-evropi.html> (dostop 15. 4. 2021).

ZSKDH – Zveza slovenskih kulturnih društev na Hrvaškem, 2021. Člani Zveze, http://www.slovenci.hr/?page_id=172 (dostop 15. 9. 2021).

Zupančič, J. 2008. K vprašanju avtohtonosti Slovencev na Hrvaškem. *Rast* 6, 568–578.